

Stemple ut */// M ///*

FRITID / KULTUR / INTERVJU

Foto: Tormod Yrehus

Bli med til presse museet på Røros

SIDE 48

HISTORIENS SUS ////

Pressemuseet Fjeld-Ljom

- Eid av Rørosmuseet. Pressemuseet Fjeld-Ljoms Venner står for drift og vedlikehold
- Fjeld-Ljom produserte avis i de samme lokalene, på det samme utstyret fram til 1975, og da hadde produksjonsmetodene vært ganske uendret i mange år.
- Minst en gang i året arrangeres åpne dager, da hvem som helst kan komme og se hvordan avis ble laget i gamle dager.
- Det utgis fortsatt ei ukeavis under navnet Fjell-Ljom, utgiver er selskapet A/S Avisdrift. Avisa dekker Holtålen og Røros kommune. Fra september 2019 har avisa også en fullverdig nettside.

I Fjeld-Ljom stables det fortsatt bokstaver

I avisa settes blyatsen fortsatt for hånd, slik håndsetterske Ingeborg Anna Stuedal gjorde i 40 år. For en gang årlig trykkes dugnadsavisa av venneforeninga, som holder liv i den stolte «Ljomen».

TEKST: HANNE KULLERUD NIELSEN / hanne@lomediamedia.no
FOTO: TORMOD YTREHUS / tormod@lomediamedia.no

RØROS: Det er Pressemuseet Fjeld-Ljoms venner som tar vare på de gamle sette- og trykkemaskinene og holder i hevd verktøyet til den tradisjonsrike avisa ved Hyttelvas bredd. Også mange av Fellesforbundets medlemmer i grafisk bransje er med på å ivareta avishuset som står som det sto da siste avis ble trykket der en vinterdag i 1976. Da hadde den nye tida med offset-trykking også nådd «Ljomen». Avisa hadde kommet ut siden starten i 1886, bare avbrutt av et par av krigsårene.

STABLE BOKSTAVER

Ingeborg Anna Stuedal fikk to ukers opplæring og ble ansatt som håndsetterske i avisa Fjeld-Ljom fra aller første utgave. Da var hun 16 år gammel. I 1961 ble hun 91 år gammel intervjuet i samme avis i jubileumsutgaven til avisens 75-årsdag.

«Karan fór med styggstrek og. Hvis f.eks. nåen tå oss mått ut et nødvendig erend og itt ha sett full linja i vinkelhakan, så va dem der med en gong og sett stygge og fæle ord, slik at'n Floor (redaktøren) kom ned tå lofta med korrektursien og va lessom morsk da han lurte på ke vi sto og tenkte på ti arbestien»

INGEBORG ANNA STUEDAL,
HÅNDSSETTERSKE I FJELD-LJOM

Tittelen på intervjuet lød: «Vel 40-årig arbeidsdag i avisen har hverken knekket helse eller humør» og hun fortalte at hun fikk to kroner i ukelønn etter 14 dagers læretid. Men folk syntes ikke det var ordentlig arbeid og at «dem syntes det var rart at je villa stå der å stable bokstava».

For det var bokstavstabling som var jobben hennes. Blybokstaver. Bokstav for bokstav la hun opp linje for linje i vinkelhaken. Det var kvinnefolkarbeid å stable opp linjer med tekst, og mannfolkene var ikke alltid like greie, fortalte hun.

«Karan fór med styggstrek og. Hvis f.eks. nåen tå oss mått ut et nødvendig erend og itt ha sett full linja i vinkelhakan, så va dem der med en gong og sett stygge og fæle ord, slik at'n Floor (redaktøren) kom ned tå lofta med korrektursien og va lessom morsk da

han lurte på ke vi sto og tenkte på ti arbestien».

AKTIV VENNEFORENING

I det gamle trehuset var det et snekkerverksted før avisa Fjeld-Ljom overtok bygget etter noen få år på Reimersberget på Røros. Huset er blitt bygd på, men det står nå som det sto da avisen flyttet produksjonen. Maskinparken er den som ble brukt. I tillegg er det kommet til maskiner fra andre avishus i landet, som ikke holder seg med egne museer.

To ganger i året samles Venneforeninga til dugnad. Da stelles det med maskinparken og det smeltes bly og settes tekstlinjer på vinkelhaker. En gang i året lager de ei museumsavis som i sin helhet settes, brekkes om og trykkes på det gamle utstyret, på gammelmåten, med settemaskiner, håndsats i bly, bilder som trykkes ved hjelp av metallklisjeer, og mye møysommelig arbeid.

Venneforeninga består av interesserte folk fra hele landet. Folk som vil ta vare på dette og holde kunnskapen om bruken av de gamle verktøyene i hevd, ifølge tre i styret i foreninga som viser rundt og forteller om museet og driften.

De tre er Jan Erik Øvergård, som startet sin journalistkarriere som ung mann nettopp i denne avisa på starten av 1970-tallet. Det er styreleder Per Hvamstad, som er etnolog og har museumsfaglig bakgrunn, og det er Ragnar Løkken som har bakgrunn som typograf i avis konkurrenten Arbeidets Rett på Røros.

RADIKAL AVIS

På det meste var det fire aviser samtidig i bergverksbyen.

Skomakersønnen Olaf Olsen Berg fra Trondheim flyttet med familien til Røros sommeren 1883 fordi han hadde fått arbeid som boktrykker i den konservative avisa Fjeldposten. Han var selv venstreradikal fritenker og det ble et problem for ham etter at han overtok som redaktør av Fjeldposten. Han røk uklar med eiere etter at han hadde trykket en rekke radikale artikler. Olaf Olsen Berg bestemte seg for å starte en egen avis. Han var lei av å skrive for «kristendomsbekymrede vetomenn» som han uttrykte det.

BOKSTAVER BLIR ORD: Bokstav for bokstav blir stablet opp i vinkelhaken (øverst). Ragnar Løkken er en kløpper til å lese speilvendt (midten). Han (fra venstre), Jan Erik Øvergård og Per Hvamstad legger ned mange dugnadstimer sammen med resten av venneforeninga.

Dermed startet han Fjeld-Ljom «med to tomme hender i 1886», som det står i jubileumsutgaven ved 75-årsmarkeringen i 1961. Avis ble etterhvert et organ for Venstre og under avishodet sto det i flere år «Frisindet Blad for Røros, Aalen og Østerdalen».

I jubileumsåret for Fjeld-Ljom i 1936 fortalte Johan Stensås: «Da det første eksemplar, den første og siste side, kom ut fra håndpressen, var det meg som tok imot det fra Olsens egen hånd. Jeg glante storøyd på de veldige tittelbokstavene. Og nok en gang slo det meg: 'La det ljome over vidden'. Jeg kjente godt ånden hos redaktøren, forleggeren, trykkeren, faktoren og

LANG FARTSTID: Jan Erik Øvergård startet sin lange

den mannen som stod svettdryppende foran meg med håndpressen. Han hadde redigert stoffet, satt typene, lagt papiret i rammen, trukket presse-skiven over og trykket til med egne hender. Det var både mot og makt i denne mann.»

Til tross for at borgerskapet ikke ville annonsere i avisa, så økte opplaget og fortrente den konservative Fjeldposten som til slutt gikk inn i 1887.

FRISTED FOR FAGORGANISERTE

Den økonomiske situasjonen under første verdenskrig fikk også konsekvenser i Norge, og en typografstreik i Kristiania bredte seg også til Røros. Typografene i Fjeld-Ljom la ned arbeidet i 1918. Kravet deres var et påslag på 5 kroner uka for setterskene

mediekarriere som ung journalist i Fjeld-Ljom. Nå er han flyttet tilbake til Røros og bidrar til å holde Pressemuseet levende.

og 10 kroner for svennene. Avisa kom da ut med bare to mot vanligvis fire sider en ukes tid. Hva typografene endte opp med lønnsmessig, er uklart, fordi protokollføringa var mangelfull.

I 1889 var det en 18 uker lang streik i Kristiania, der typografene hadde lidd et bittert nederlag. Streikebrytere hadde tatt jobbene til mange og de måtte ut på vandring for å skaffe nytt arbeid. Avisa Fjeld-Ljom annonserte etter folk i Typografiske Meddelelser rett etterpå. Typografene hadde en egen reisekasse for arbeidsløse medlemmer som ville søke arbeid andre steder. Olaf Olsen Berg sørget for at Røros ble utbetalingssted for de typografene som vandret opp eller ned Østerdalen, mellom de nærmeste utbetalingsstedene Hamar og Trondheim, på jakt etter arbeid. Det skriver

de om i museumsavisa fra september 2020.

STORE FORFATTERE

På redaktørkontoret i museet troner bilder av de fire store fyrtårnene: Johan Falkberget, Arne Garborg, Åsmund Olavsson Vinje og Ivar Aasen. Både Røros' egen Falkberget og jærbyen Garborg skrev for avisa. Det førte til at det ble ei avis som ble regnet med også utenfor distriktet, både som talerør for det radikale Venstre og som et kulturorgan.

Men også den britiske romanforfatteren Virginia Woolf har fått sin tilknytning til avisa. Ane Thon Knutsen er den første kandidaten som har tatt doktorgrad i sitt fag ved Avdeling Design, Kunsthøgskolen i Oslo. I sitt prosjekt «En egen trykkpresse» har

hun samarbeidet med de gamle fagfolkene som holder liv i Pressemuseet Fjeld-Ljom. Hun har deltatt i dugnadsarbeidet og er fullbefaren med vinkelhaken ved sette-kassene, ifølge Venneforeningen.

Spørsmålet hun ville ha svar på var hvilken betydning form og teknikk har for innholdet og oppfattelsen av innholdet?

Det var Virginia Woolf som ga svaret. Woolf hadde også førstehånds erfaring som setter og trykker, og setting av løse typer har påvirket Woolfs litterære utvikling langt mer enn tidligere kjent, mener Knutsen som får støtte fra litterære kretser.

Til museumsavisa i september 2019 sa kunstneren at dette er et viktig funn om sammenhengen mellom hånd og ånd.